

## АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ АНАЛІТИЗМУ В СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

*Поміркована Тетяна Валентинівна,**асп.**Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова*

*У статті аналізуються аспекти вивчення аналітизму в сучасній лінгвістиці. Зокрема, уточнюється сучасне тлумачення терміна "аналітизм", визначаються основні ознаки аналітизму.*

*Ключові слова: аналітизм, сучасна лінгвістика, синтетизм.*

У сучасній мовній практиці все частіше аналізуються явища як з екстралінгвістичних позицій [Левченко 2005, 60–63], так і при безпосередньому зверненні до системи мови [Кузнецова 2005, 103; Swales 1990, 34]. До перших, безумовно, можна віднести ті зміни, які відбулися і відбуваються в соціокультурному просторі певної країни, в повсякденному житті її носіїв [Левицький 1999], другі ж пов'язані з процесами і чинниками, які виражають розвиток мови як системи і дозволяють простежити загальні тенденції її розвитку [Кочергина 2005, 67]. Проте, варто відзначити, що зв'язок між цими явищами очевидний і можна говорити про динаміку мовної системи, зумовлену змінами в позамовній дійсності [Зацний 2007].

У сучасній лінгвістиці значно більше уваги приділяється вивченню аналітизму, ніж синтетизму. Можливо, тому навіть поширені вживання цього терміна становлять досить широкий спектр тлумачень. Аналітизм може визнаватися такою властивістю, що виявляється тільки в морфологічній системі [Нелисов 1980, Жирмунський 1965], тільки в синтаксисі [Солнцева 1965], у морфології та синтаксисі [Реформатський 1967], у морфології, синтаксисі та лексиці [Гак 1990].

Проявом аналітизму в морфології вважається наявність аналітичних форм (морфологічних аналітичних конструкцій), що складаються з повнозначного та службового слів. Аналітизм як синтаксичне явище відповідає вираженню синтаксичних відношень порядком розташування слів, службовими словами [Солнцева 1965], а також або послабленню синтагматичних зв'язків, або розчленованому вираженню одного члена речення [Гак 1990, 31]. Лексичний аналітизм кваліфікується як розчленоване вираження словотвірних значень [Гак 1990, 31].

**Мета** статті: проаналізувати аспекти вивчення аналітизму в сучасній лінгвістиці.

**Завдання** статті:

- ✓ уточнити сучасне тлумачення терміна "аналітизм";
- ✓ визначити основні ознаки аналітизму.

Теоретично відомо, що зі всіх мовних підсистем зовнішнім впливам найбільш підлягає лексична, оскільки словниковий запас мови не може не реагувати на бурхливі зміни, пов'язані із загальним розвитком лінгвокультури суспільства [Апресян 2004, Васильев 2004, Стишов 2005]. Так, наприклад, зміни лексичної системи англійської мови сприяють змінам і в інших ярусах мовної системи, зокрема, в словотворенні [Зацний 2007].

Однією з найважливіших змін, що стосується всієї англійської мовної системи, є тенденція до посилення рис аналітизму [Апресян 2004, 47]. У зв'язку з цим відзначимо, що традиційно розподіл мов на аналітичні й синтетичні бувався за способом вираження граматичних значень слова.

При цьому "центром мовного простору, на думку О.О. Реформатського, стала морфологія, а в основу типологічних систем (і тим самим класифікацій) інтуїтивно поставлене слово як "центральна одиниця", що пов'язує різні рівні мови і тому дозволяє розглянути через свої властивості те, що є релевантним для розуміння типологічних особливостей мови в цілому" [Реформатский 1967, 25]. Таким чином, *аналітичними мовами* називаються такі, в яких граматичні відношення виражаються службовими словами, порядком слів, інтонацією тощо, а не словозміною, тобто не граматичним чергуванням морфем у межах словоформи, як у синтетичних мовах.

У лінгвістиці проблема аналітизму пов'язана із загальною теорією розвитку мов, з багатьма принциповими питаннями складу мови на всіх рівнях мовної системи. В основі концепцій аналітизму, що склалися в лінгвістиці [див. докладніше: Тенденции ... 2001], закладені принципи фундаментальних зіставлень, по-перше, аналітизм (нефлективність) – синтетизм (флективність), по-друге, аналітизм (антисинтетизм як морфологічне невираження зв'язку в мовному ланцюзі) – синтетизм (морфологічне вираження зв'язку в мовному ланцюзі), по-третє, аналітизм (як формальна частина вислову) – синтетизм (як змістова частина вислову).

Всі три підходи знайшли віддзеркалення в дослідженнях з лінгвістики, проте вчені [Нелисов 1980, Жирмунский 1965, Солнцева 1965] частіше звертаються до даної проблеми при дослідженні формальної структури слова. При цьому слід підкреслити, що другий і третій підходи не менш важливі при вивченні сутності структури мови.

Аналізуючи наявні визначення терміна "аналітизм", слід визнати, що вони доповнюють один одного і відповідають різним типам аналітизму. Найбільш коректне визначення поняття аналітизму наводить В.Г. Гак, розуміючи під цим явищем "властивість мовних одиниць до розчленованого формального вираження додаткового значення щодо основного [...] Основним значенням, відповідно до якого розчленоване вираження набуває додаткового, вважається лексичне значення для слова і предикативне значення для речення" [Гак 1990, 31]. Перевагою цього тлумачення є те, що в ньому враховується існування явищ аналітизму на різних рівнях мовної системи.

Спершу термін "аналітизм" був уведений для опису процесів всіх індоєвропейських мов, які розвиваються від менш аналітичного стану до більш аналітичного. Проте, надалі, внаслідок прозорості і зручності, термін "аналітизм" став застосовуватися і відносно інших мов.

Поняття *аналітизм* через свою багатозначність явно виокремлюється з ряду інших способів вираження лексичних та граматичних значень. Аналітизм передбачає декілька абсолютно різних способів вираження значень (порядок слів, службові слова, конверсія, інтонація, тон тощо), тимчасом, як поняття *композиція, редуплікація, афіксація* завжди характеризують чітко один спосіб вираження значення [Храковский 1965, 210].

Натомість не варто розглядати аналітизм як лише спосіб вираження значень. Ширше розуміння цього поняття – це характеристика зв'язку слів у реченні. Чим більше граматики виражено поза словами, тим більша роль синтаксису, і отже, вище коефіцієнт аналітизму, чим більше граматики виражено усередині слів – тим меншою є роль синтаксису і більшою – морфології, і тим вище коефіцієнт синтетизму [Жирмунский 1965].

У мовах з високим коефіцієнтом аналітизму кожне граматичне / лексичне значення звичайно виражається окремою морфемою, і ряд смислових морфем в певних умовах виконує функції допоміжних слів (особливо яскраво це явище представлено в таких мовах як китайська та в'єтнамська) [Маслов 2005]. Що стосується такого параметра, як коефіцієнт аналітизму/синтетизму, то він не є істотним, адже навіть споріднені мови можуть мати коефіцієнти аналітизму в мовах, що достатньо розрізняються (наприклад, англійська і українська) [там само].

Поняття аналітизму в лінгвістиці сформувалося на основі логічного розмежування І. Кантом аналітичних і синтетичних думок, яке було покладено в основу розподілу "істин розуму" і "істин факту" І. Лейбніця. Для І. Канта основним критерієм для розмежування думок була відсутність або наявність у них нового змісту, "через який вони є або суто пояснювальними, які не додають нічого до змісту пізнання, або розширюють і збільшують дане пізнання; перші можуть бути названі аналітичними, другі – синтетичними думками" [Кант 1993, 22–23]. При чому пояснення тут має широке значення і включає всі ознаки, які приписуються суб'єкту думки в результаті аналізу (предикації) і виводяться зі змісту самого суб'єкта, тобто без звернення до знань, одержаних із зовнішнього світу [там само].

К. Бюлер продовжив філософську традицію І. Канта, звернувшись до проблеми аналітизму в своїй праці "Теорія мови". Розглядаючи питання про понятійні комплекси, він звернув увагу на той факт, що композит на зразок "Grassland" є аналітичним унаслідок того, що фактично "land" вже має ознаки поняття "grass" і лише експлікує вже існуюче, на відміну від синтетичних понятійних комплексів, які "вносять щось нове, чуже до початкового поняття" [Бюлер 1993, 224–225].

Думки І. Канта також дістали свій розвиток у теоріях неопозитивізму. Зокрема в роботах Р. Карнапа розроблялася формальна мова, яка повинна замінити об'єктну мову, тобто розмови про об'єкти, ситуації, їх властивості розмовами про слова, які ці ситуації позначають і відносини між ними [Павиленис 1983, 218–219]. Карнапівські ідеї були сприйняті в трансформаційно-генеративній теорії природної мови при поясненні явищ синонімії речень. Так, два речення вважаються синонімічними, якщо їм приписується одна й та ж семантична репрезентація. Відповідно речення характеризуються як аналітичні, "якщо кожний семантичний маркер, що міститься в значенні глибинного предиката, входить у значення висловів, що становлять пре-супозицію речення (тобто в значенні іменних груп, в традиційних термінах – в значенні підмета або додатку речення, в логічній термінології – в значенні аргументів функцій речення), зокрема, якщо кожний семантичний маркер предиката входить у значення суб'єкта [Павиленис 1983, 218–219].

Ці твердження сягають розуміння аналітизму у філософії і логіці. Так, аналітичними положеннями називаються ті, достовірність яких ґрунтується на тотожності понять (предиката з поняттям суб'єкта). Положення, істинність яких ґрунтується не на тотожності понять, називаються синтетичними. У більш загальному вигляді поняття про аналітичні речення формулюються так: аналітичне речення – речення істинне тільки через своє значення.

Н.М. Годер в своїй роботі "Про логічну структуру поняття, вираженого словосполученням" підкреслює, що атрибутивне словосполучення може бути названо

синтетичним тоді, коли атрибут приєднується до основи як новий елемент і веде до утворення нового поняття; якщо ж атрибут має ознаку, що входить у зміст поняття-основи, атрибутивне словосполучення є аналітичним [Годер 1961, 28].

Істотним чинником, що детермінує вияв аналітичних тенденцій у мові, є надмірність. Підкреслюючи важливу роль надмірності як семантичного чинника, що зумовлює вияв аналітизму, В.Г. Гак [Гак 1965, 47] відзначає, що велику роль при цьому відіграє відношення тавтології і синекдохи, при якому вживання одного зі слів семантично не виправдано. Важливе значення при цьому мають істотні смислові відношення між словами, при яких одне слово наперед зумовлює можливість вживання іншого слова. Це робить необов'язковим для передачі значення вживання саме цього слова і, якщо воно все ж таки вживається, то в складовій функції із послабленим значенням [Гак 1965, 51].

Вивчаючи особливості усно-розмовного мовлення Т.С. Морозова, зафіксувала той факт, що показник його аналітичності в півтора рази вищий, ніж писемного. Такий високий ступінь аналітичності авторка пов'язує перш за все з тенденцією усного мовлення до надмірної експлікації, що не властиво кодифікованому писемному мовленню. Прагнення до максимальної експліцитності лежить в основі прийомів дублювання, конструкцій ідентифікації, різного роду повторів [Морозова 1988, 95].

**Висновки та перспективи** подальших розвідок. Підсумовуючи, варто зазначити, що основним аспектом вивчення аналітизму, як і раніше, є граматичний. Синтетична або аналітична будова певної мови встановлюється перш за все відповідно до засобів вираження синтаксичних відношень іменників і займенників до інших слів у реченні або словосполученні. В одних мовах, які вважаються синтетичними, такі синтаксичні відношення, як правило, виражаються за допомогою закінчень (відмінкових флексій). В інших мовах, аналітичних, ці синтаксичні відношення ... виражаються за допомогою різних прийменників + одна загальна "відмінкова" форма.

*В статье анализируются аспекты изучения аналитизма в современной лингвистике. В частности, уточняется современное толкование термина "аналитизм", определяются основные признаки аналитизма.*

Ключевые слова: аналитизм, современная лингвистика, синтетизм.

*The article analyzes aspects of analytical studies in modern linguistics. In particular, it clarifies the current interpretation of the term "analysis", identifies the main features of analysis.*

Key words: modern linguistics, analysis, synthesis.

### Література:

1. Апресян Ю.Д. Лексическая семантика / Юрий Дереникович Апресян. – М.: Наука, 2004. – 366 с.
2. Бюлер К. Теория языка / Карл Бюлер. – М.: Прогресс, Универс, 1993. – 502 с.
3. Васильев Л.М. Современная лингвистическая семантика / Л.М. Васильев. – М.: Просвещение, 1990. – 175 с.
4. Гак В.Г. Аналитизм. Синтетизм / В.Г. Гак // Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Сов. энциклопедия, 1990. – С. 30, 451.
5. Гак В.Г. Десемантизация языкового знака в аналитических структурах синтаксиса // Аналитические конструкции в языках различных типов / В.Г. Гак. – М.: Наука, 1965. – С. 31–90.
6. Годер Н.М. О логической структуре понятия, выраженного словосочетанием / Н.М. Годер // Логико-грамматические очерки. – М.: Высшая школа, 1961. – С. 24–58.

7. Жирмунский В.М. Об аналитических конструкциях / В.М. Жирмунский // Аналитические конструкции в языках различных типов. – М.: Наука, 1965. – С. 5–57.
8. Зацний Ю.А. Сучасний англомовний світ і збагачення словникового складу / Юрій Антонович Зацний. – Львів : ПАІС, 2007. – 228 с.
9. Кант И. Критика чистого разума / И. Кант. – СПб, 1993. – 430 с.
10. Кочергина В.А. Введение в языковедение / В.А. Кочергина. – М.: Изд. МГУ, 2005. – 526 с.
11. Кузнецова А.М. Семантика лингвистическая и нелингвистическая, языковая и неязыковая / А.М. Кузнецова // Лингвистическая и экстралингвистическая семантика: Сборник обзоров. – М., 2005. – С. 103–110.
12. Левицкий А.Э. Функциональные изменения в системе номинативных единиц современного английского языка: дисс. ... доктора филол. наук : 10.02.04 "Германские языки" / Левицкий Андрей Эдуардович. – К., 1999. – 396 с.
13. Левченко В.О. Экстралінгвальні фактори англійського словоскладання / В.О. Левченко // Нова філологія. – Запоріжжя : ЗНУ, 2005. – № 2 (22). – С. 60–63.
14. Маслов Ю.С. Введение в языковедение. Учеб. для студ. филол. спец. вузов / Ю.С. Маслов. – М.: Высш. шк., 2005. – 470 с.
15. Нелисов Е.А. Аналитическая форма слова в системе соотносительных единиц / Е.А. Нелисов. – Курск, 1980. – 59 с.
16. Павленис Р.И. Проблема значения: Современный логико-философский анализ языка / Р.И. Павленис. – М.: Наука, 1983. – 213 с.
17. Реформатский А.А. Введение в языковедение / А.А. Реформатский. – М.: Просвещение, 1967. – 542 с.
18. Солнцева Н.В. Анализ и аналитизм / Н.В. Солнцева, В.М. Солнцев // Аналитические конструкции в языках различных типов. – М.: Наука, 1965. – С. 80–88.
19. Стишов О.А. Українська лексика кінця ХХ століття: (на матеріалі мови засобів мас. інформації) / Олександр Анатолійович Стишов. – [2-ге вид., переробл.]. – К. : Пугач, 2005. – 388 с.
20. Тенденции развития аналитизма в английском языке // Третья научно-практическая конференция "Перевод и межкультурная коммуникация" / Ин-т международ. связей. – Екатеринбург, 2001. – С. 62–65.
21. Улуханов И.С. Мотивация в словообразовательной системе русского языка / Игорь Степанович Улуханов. – М.: Азбуковник, 2005. – 313 с.
22. Храковский В.С. Аналитическая конструкция, аналитическая словоформа, аналитическое слово // Аналитические конструкции в языках различных типов / В.С. Храковский. – М.: Наука, 1965. – С. 209–221.
23. Swales J.M. Genre analysis: English in academic and research settings / J.M. Swales. – Cambridge: Cambridge University Press, 1990. – 238 p.